

A GYERMEKRAJZOK LÉLEKTANÁRÓL

ÍRTA

DR. SCHMIDT FERENC

*Különnyomat a «Szülők Lapja»
1934. évi januári számából*

BUDAPEST, 1934
FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

A mai pedagógia élénk figyelemmel kíséri a gyermek minden megnyilatkozását, mert tudja, hogy ezek az egész egyéniség kialakulásához szorosan hozzátartoznak. Az egyéniség kialakulásának menetét pedig ismernie kell a nevelőnek, mert csak így tudja nevelési eljárását objektíven megszabni, s csak így lesz képes helyes irányban vezetni a fejlődő s vezetésre szoruló gyerek-embert.

A gyermek életében jelentős szerepet tölt be a játékosztön. Ez a munka és művészet anyja. Ebből fakadó tevékenység a rajzolás is, melynek kezdete ott keresendő azokban a véletlen és célnélküli vonalakban, melyeket a kéz játékos mozgásai hívnak elő.

Ez a véletlen és célnélküli firválás később célszerűvé válik. A gyermekrajzban a lélek belső tartalmi világa vetitődik ki és nyer ez a tartalom mintegy külső megrögzítést. Ez egy ösztönszerű kifejező módja a gyermek tudatvilágának. Képekben való beszéd. Amit látott, hallott, gondolt, azt beszéli el a rajzokban. Ezért a gyermekrajzokban nem szabad művészetet keresni. Ez nem művészet, hanem beszéd, kifejezés, belső erők által hajtott ösztönszerű felszínretörése a rejtett lélekvilágnak. Lélekkítárás ez, mely érthetetlen és haszontalan ákom-bákom a hívatlanok előtt, de érthető és értékes beszéd az arra hivatottak, a nyílt szemmel néző és szerető szívvel járó nevelők előtt.

Ezért érdemes a gyermekrajzok lélektanába egy pillantást vetnünk, hogy így megtaláljuk azokat az értékeket, melyek nevelésünk számára benne elrejtve vannak.

I. A különböző vizsgálati módszerek.

A lélektan és kísérleti pedagógia számára felhasználható rajzoknak spontánoknak, ösztönszerűeknek kell lenniök.

*Nagy László** megállapítása szerint az ösztönszerű rajzok közé szűkebb értelemben azokat sorozzuk, amelyek külső befolyástól mentei utasítás, előrajzolás vagy minta nélkül, pusztán saját sugallatból, ötletszerűen készülnek. Ezek a rajzok a legértékesebbek, mert természetes megnyilatkozásai az elme- és kedélymozgalmaknak.

Tágabb értelemben ösztönszerűeknek mondjuk azokat a rajzokat is, amelyek bár a felnőttek korlátozott beavatkozásával készülnek, de a gyermekek elmebeli mozgalmait nem vetköztetik ki természetszerűségükből, sőt bizonyos tekintetben előmozdítják a mozgalmakat. (Nagy L.) Ez a beavatkozás nem állhat többől, mint hogy témákat adunk a gyermeknek rajza elkészítéséhez.

A gyermekrajzok lélektani vizsgálatainak *módszerei* két nagy csoportba oszthatók. Az első csoport az *anyag minőségét* (materialer Qualität), a másik csoport a *forma minőségét* (formaler Qualität) teszi általában vizsgálati tárgyává.

1. Az első csoportba tartozó módszerek :

a) *A statisztikai módszer.* Ez abból áll, hogy a nagy számmal összegyűjtött rajzokat bizonyos szempontok szerint csoportosítjuk s e csoportosítások eredményét számadatokkal fejezzük ki. Ezt a módszert alkalmazta pl. *Levinstein.*

b) *A monografikus módszer.* Abban áll, hogy mindegyik gyermekrajzot külön-külön vesszük elő, megvizsgáljuk és elemezzük. Ennél a módszernél még szükségünk van a következő adatokra is :

A gyermek életkora, iskolai tanulmányának foka ; különösen, hogy tanult-e rajzolni? A gyermek kedvelt játéka,

* *Nagy László:* Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából. Budapest, 1901.

olvasmányai, képeskönyvei. Kikutatandó, hogy a gyermek a rajzhoz honnan vette a szemléleteket.

A természeti környezetből: A gyermek lakóhelye (város, falu, puszta). Síkon vagy hegyvidéken lakik-e? Folyam, tó mellett? stb.

Fontos ezen körülmények ismerete, mert mint közvetlen ingerek és képzetek illetve szemléletek érvényesülnek a gyermekek rajzaiban.

c) *Az ethnológikus módszer.* Kutatása tárgyává teszi a gyermek rajzolási képességének, a prehistorikus források művészi maradványainak és az élő természetes népek rajzolási képességeinek összehasonlítását. A feldolgozás menete itt egyrészt statisztikus, másrészt monografikus.

2. A második csoportba tartozik :

a) *A biografikus módszer.* Az ilyen vizsgálatokból állapíthatók meg a legbecesebb fejlődéstani következtetések, így pl. vizsgálat tárgyává tesszük hosszabb időn át valamely gyermek rajzolási fejlődését. Ezáltal közvetlen betekintést nyerünk az egyéni rajzolási képesség fejlődésébe, s ezáltal objektívebb támszempontokat kapunk az általános fejlődésmenet megállapításához.

A gyermek firkálásait, majd rajzait mind összegyűjtve kapjuk a tisztán spontán elkészített és elképzelt produktumokat, s így ezen szempontból is értékes tanulmányi anyagot nyerünk.

b) *A kísérleti módszer.* Ez abban áll, hogy meghatározott célból, meghatározott körülmények között készítünk a gyermekekkel rajzokat.

A rajzolási képesség fejlődésének kutatása ma már olyan széleskörű és alapú, hogy a legtöbbször az említett módszerek kombinálása válik szükségessé. A feldolgozás menetét a kutató célja és az anyag milyensége szabja meg.

Az anyag milyensége az anyaggyűjtéstől függ. Az anyaggyűjtés csakis a kísérleti lélektan szabályainak szigorú betartásával történhetik,

II. A rajzolás fejlődésének korszakai.

Kerschensteiner Levinstein,** Nagy László és a saját* vizsgálataim alapján általában a következő fejlődési fokozatokat szoktuk a rajzolási képesség kialakulásánál megkülönböztetni :

1. Az *amorf, az alaktalan vonalak korszaka* (1-3 éves korig). E korszakban a gyermek szabálytalan vonalakat húzogat a papirosra. E vonalak részint utánzásai mások rajzolási kézmozgásainak, részint kifejező vonalak. E vonalak sokszor érzelmi állapotot fejeznek ki, mert a gyermek a vonalak húzogatása közben gyakran sikongat.

Lassanként a vonalzavarból egyes alakok válnak ki. Ezen alakoknak a legkülönbözőbb jelentéseket tulajdonít a gyermek. A vonalakat a rajzolás folyamán ruházza fel jelentéssel s a jelentést a rajzolás alatt változtatja.

Ha megkérdezzük valamely firválásának értelmét, úgy mond rá a gyermek valamit, de egy ugyanolyan firválásra megint más értelmezést mond.

Fontos, tény hogy a lerajzolt alakoknak semmi közük sincsen e korban a tárgyak alakjához.

A korszak végefelé már találkozunk kezdetleges alakrajzolóval is, amely átmenetül szolgál a következő korszakba.

2. *A szubjektív* rajzolás kora* (3-10 évig). A gyermek a rajzaiban pusztán eredeti sémáit használja, azokat a külvilág szerint módosítani nem tudja, hiányzik alakjaiból az alkalmazkodás.

A 3-10 éves kor a gyermek fejlődésében a csapongó képzelet kora. Ez a csapongó képzelet nyilvánul meg főleg a gyermek rajzainak nagy változékonyságában. Mindent lerajzol, állandóan kezében a ceruza, és ha csak egy kis tiszta papirosra szert tehet, azt teli és teli rajzolja különböző figurákkal. De nem kell neki ceruza sem, ha kertbe,

* *Kerschensteiner*: Die Entwicklung d. zeichnerischen Begabung des Kindes. München. 1905.

** *Levinstein*: Das Kind als Künstler. Leipzig. 1905.

sétatérre kerül, úgy kis fadarab is elegendő arra, hogy azzal a földre alakokat rajzolgasson. Kis leányom pl. órák hosszat képes az udvaron a földre rajzolgatni s telerajzolja az egész terepet minden elképzelhető alakokkal és tárgyakkal.

A csapongó képzelet folyománya, hogy a gyermek rajzainak megalkotásában a való élettel nem törődik. Ez adja a gyermeki rajzok némely általánosabb tévedéseinek magyarázatát. E tévedések közül a legközönségesebb, hogy a gyermek, mikor rajzol, mit sem törődik a természetes alánokkal. A tárgyakat és részeit nem úgy rajzolja le, amint egymáshoz való viszonyuk szerint látszanak, hanem amint ezek a gyermeknek eszébe jutnak. Rajzolását nem a látszat, hanem a képzelet vezeti. így pl. a rajzolt alakok sokszor egészen fantasztikusak. Nemcsak hogy a test egyes részei között nincsen meg a kellő természetes arány» de a testrészek sincsenek a kellő helyen. Látni rajzokat, hol a karok a fejből nőnek ki, a lábak szintén onnan kalimpálnak lefelé. Az egyes alakok aránya sem fontos. A gyermek és felnőtt között semmi különbség sincsen. Az egyik alakra rámondja, hogy ez a papa, vagy mama, a másikra, hogy az a kisfiú vagy kis leány. Lehet, hogy a kisfiú sokkal nagyobb figura, mint a papa figurája, az mit sem változtat a dolgon. Ezen a gyermek nem akad fenn, Tárgyrajzainál sincsen természetesség. Ha szobát rajzol, úgy a tárgyakat egymás alá, fölé és mellé rendezi különböző nagyságban. A szekrény esetleg egész kicsi, de annál nagyobb a szék rajza. A székek ott állnak az asztal felett, a belerajzolt alakok felett, de az mit sem tesz, mert a gyermeki fantázia jónak találja, őt nem zavarja a látszat i kép.

Oka ezeknek a gyermek képzeletének bizonyos fejletlensége, amely onnan származik, hogy a képzetekben még mindig a tapintási és mozgási elemek játszák a főszerepet s nem a tiszta látáselemek, minek következtében a tárgyak látászai felfogása igen hiányos (Nagy L.).

E korszak másik fő jellemvonása a *séma*. A gyermekrajzok alakjai ezen korszakban sematikusak vagyis moz-

dulatlanok, merevek. Ez összefügg részben az alakoknak az elképzelésnél való egyszerűsítésével, részben pedig a gyermeknek fejletlen technikai készségével.

A sémák bármilyen alakokra jók. Az emberi és állati arcot egyformán rajzolja a gyermek. Ez érdekesen szemléltetlítő *Ferrari** által gyűjtött arab gyermekrajzokon, hol fezt és szakállt hordanak az állat képek is.

A sémák korszakában a gyermek az egy és két dimenzió szerint rajzol s csak fokozatosan tér át a szimbolikus ábrázolással a harmadik dimenzió megrajzolására.

Az egydimenziós rajzok lényege, hogy a gyermek a tárgyakat egy vonallal rajzolja.

A kétdimenziós rajzolás úgy fejlődik, hogy a gyermek nem elégszik meg az egyvonalas ábrázolással, hanem két párhuzamos vonalat használ.

A harmadik dimenzió először mint külön rajz jelenik meg. Így pl. rajzol egy házat s annak oldalát külön építményként melléje rajzolja. Ez a rajzolási fokozat azonban csak e korszak végefelé jelenik meg s már átmenetül szolgál a következő korszakba.

3. *A szubjektív-objektív korszak*. Átmeneti fokozat. A gyermek már képes sémáit a külső tapasztalatok szerint idomítani. Ez már a kezdődő vonal- és formaérzék foka. Itt a gyermek az alaki összefüggést is leírja. A lehetetlen törzsalakok eltűnnek. Azonban ez a fok még mindig bizonyos sematikus elemekkel van telítve. Ez jelentkezik különösen a kéz- és láb részek rajzában és a láb részek állásában. A figurák még mindig merevek, élettelenek.

4. *Az objektív rajzolás, illetve a látszatszem ábrázolás foka* (10-15 évig). Ez a spontán rajzfejlődésnek általánosságban a legfelsőbb foka. A sémák eltűnnek. Bár az egész ábrázolás még sokszor lapos, kétdimenziós, de már megkezdődnek a valódi háromdimenziós rajzok.

5. *Az alakszerű ábrázolás foka*. Az egyes törzsalakok célszerű világítási és árnyékelosztással stb.-vel kerek

* *Ferrari*: Alcune note psicologia araba in relazione al disegno nei fanciulli. Psiche. 3. évf.

lesznek, valóban testet ábrázolnak. A térbeli kifejezést ezen fokon már ábrázolni tudja. E fejlődési korszakba, mely már művészi elemekkel rendelkezik, saját erejéből, oktatás nélkül csak igen kevés gyermek emelkedik.

A különböző szellemi képességű egyének a rajzolás fejlődése terén a normális átlagtól többé-kevésbé eltérő képet mutatnak.

Ennek kutatására vizsgálat alá vettem a *szellemi fogyatékosak rajzolási képességének* fejlődését és a következő eredményt kaptam :

A szellemi fogyatékos gyermekek a rajzolási képesség fejlődésében az átlagos normához viszonyítva elmaradást mutatnak. Ez az elmaradás eléggé szemléltethető azzal az egy ténnyel is, hogy míg a normális szellemi képességűek 1-3 életévekben állnak az alaktalan rajzolás fokán, addig a fogyatékos értelmi képességűek között még a 13-14 éves korban is akadtak, átlagosan 4%-ban olyanok, kik az alaktalan rajzolás fokán álltak.

Az tény, hogy a fejlődés kétségtelenül megvan a fogyatékos értelmiképességűeknél is, de az sokkal lassúbb, mint a normálisaké.

Amíg a normálisak a 3-10 éves korban vannak átlagosan a szubjektív rajzolás fokán, addig a fogyatékos értelmiképességűek még 14 éves korukban is a legtöbben (63.5 %-ban) a szubjektív rajzolás fokán állnak s csupán 32 % jut fel az objektív rajzolás fokára.

Matz normális szellemképességű és érzékszervű, fogyatékos szellemképességű és siketnéma gyermekek rajzfejlődését vizsgálta. Megállapította, hogy a siketnéma fiúk érik el a legnagyobb eredményt, azután következnek a normális fiúk, majd a siketnéma leányok, a normális leányok s végül a fogyatékos értelmű fiúk és leányok. A fogyatékos értelmiképességű fiúk közül az objektív rajzolás fejlődési fokozatát nagyon kevés, míg az alakszerű ábrázolás fokát egyetlenegy sem érte el. A leányok még jobban elmaradtak, mert ezek csak a szubjektív fejlődési fokozatot érték el s az objektív rajzolás fokára egy sem tudott felemelkedni,

Ha a rajzok elkészítésének idejét nézzük, úgy *Matz* vizsgálataiból azt látjuk, hogy a siketnéma gyermekek készítették a leghosszabb ideig a rajzukat. Érdekes, hogy a fogyatékosak dolgoztak a leggyorsabban. Ez összefügg bizonyos tekintetben éppen a fogyatékos értelmi képességgel. A normális gyermek érzi a megoldás nehézségeit, a fogyatékos értelmiképességű ellenben csak alig jön tisztába a munka nehézségével. Oka ennek, hogy a fogyatékos értelmiképességűnek részben kevés az önkritikája és így könnyebben megelégszik az eredménnyel, részben pedig fogalmiköre a témáról oly szűk, hogy rövid idő' alatt kimerül a tárgya részleteinek rajzolásában.

Wagner a gyermekeknek egy mesét adott fel illusztrálásra, s ezen rajzokból állapította meg az illusztrálás fejlődési menetét.

Azt találta, hogy az illusztrálás fejlődése a térnélküli ábrázolástól halad a sorképes és képsorozatos ábrázoláson át az egységes kombinációig, az összképig.

A fejlődés a fiúknál volt gyorsabb, mint a leányoknál, s az értelmi fogyatékosok itt is elmaradást mutattak, ezek egyáltalán nem voltak képesek az egész mesét egybefogó összkép alkotására.

Ha a rajzolásbeli kifejezés egyes részleteit vizsgáljuk, úgy az épelméjű és érzékszervű, valamint a fogyatékos elméjű és fogyatékos érzékszervű gyermekeknél az eddigieknek megfelelő különbséget találunk.

Így pl. a budapesti m. kir. állami kiségitő iskola 1923-ban a mozgás rajzolásbeli kifejezésének tanulmányozására rajzgyűjtést rendezett úgy saját, tehát fogyatékos értelmiképességű, valamint siketnéma és szellemileg és érzékszervileg ép gyermekek között. A mozgás tanulmányozására készített rajz egy egyszerű mozgásproblémának megoldásából állott. A feladat az volt, hogy le kellett rajzolni azt a jelenetet, amikor egy ember egyik kezében bottal, a másikban csomaggal felmegy a lépcsőn. Az összegyűjtött, közel 500, 10-18 éves tanuló által készített rajznak lélektani feldolgozására engem kértek fel. A feldolgozásnál nyolc fejlődési fokozatot találtam,

melyek közül az első négyben még egyáltalában nem volt rajzolásbelileg a mozgás kifejezve, míg a másik négyben már megtaláltam a mozgás különböző kifejezéseit.

A fejlődési fokozatok a következők voltak :

1. Semmit, vagy csak alaktalanul, felismerhetetlenül rajzolt valamit.

2. Ember és lépcső külön-külön összefüggés nélkül ábrázolva.

3. Ember és lépcső némi vonatkozásban egymással, de leginkább rossz helyen.

4. Az ember áll egy lépcsőfokon, de felmenő mozgás kifejezése nélkül.

5. A felmenő mozgás ábrázolásának jelképes kifejezése.

6. A mozgás ábrázolására a fellépő láb be van hajlítva.

7. A mozgás természetszerű ábrázolásának kezdetei.

8. Természetszerű ábrázolás.

Elmellőzve a fokozatok részletes ismertetését, csak összefoglalva az eredményeket, a vizsgálatból elsősorban az tűnt ki, hogy a mozgás rajzolásbeli kifejezése meglehetősen nehéz feladat volt különösen az alacsonyabb korosztályoknál. A mozgást a jelképes ábrázolástól egész a természetszerű ábrázolásig az összes normális szellemi-képességű és érzékszervű tanulók 34 %-a fejezte ki, míg 66 % egyáltalában nem tudta rajzban a mozgást szemléltetni.

A siketncmák eredményei jobbak voltak. Ezeknél 54 % fejezte ki a mozgást s 46 %-nál nem volt mozgásábrázolás.

A fogyatékos értelmiképességű gyermekek a normális értelmiképességű és érzékszervű tanulókkal szemben elmaradást mutattak, mert náluk csak 22 % fejezte ki rajzban a mozgást és 78 % nem volt erre képes.

Ha egymás mellé állítjuk az összes fejlődési fokozatok eredményeit, az egyes csoportok közötti különbség még szembetűnőbb. A legalsó három fejlődési fokozatnál a fogyatékos értelmiképességű tanulók vannak a legtöbben, a középső fejlődési fokozatoknál a normális értelmiképességűek és érzékszervűek vannak túlsúlyban, míg a négy

legfelsőbb fokozatnál a siketnémák vezetnek. Itt is, mint az általános rajzfejlődésnél a siketnémák bizonyultak a leggyorsabb fejlődésűeknek.

*Nagy László** a normális szellemiképességű és érzék-szer-vi! tanulókon a mozgás tanulmányozásánál adataim-mal egyező eredményre jutott. Megállapítja, hogy a fej-lődés meglehetősen lassú s leányoknál a fiúkéhoz képest még lassúbb, s csak a 15 éves korban válik képessé a gyer-mekek többsége a mozgás látszatszerű kifejezésére.

Megemlítem a rajzolásban kiváló eredményt felmutató, a *tehetséges rajzoló* tanulókat is.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság a *Huszár Károly-féle* «a magyar tehetségek megmentésére» alakított mozgalommal karöltve 1921-22. években a kiváló tehet-ségű gyermekektől rajzgyűjtést kezdett, mely rajzanyagot 1922-ben a Műcsarnokban ki is állította. A nagy érdeklő-dést keltett rajzkiállítás eredményeiből *Nagy László*** aztán leszűrte a tudomány számára a tehetséges rajzolókról a lélektani és gyermektanulmányi tapasztalatokat.

Megállapította, hogy a tehetséges gyermekek is vala-mennyien keresztülmennek azokon a fejlődési fokoza-ton, amelyeket az átlagos képességűeknél láttunk. A különbség abban áll, hogy a tehetséges gyermekek gyor-sabban fejlődnek az átlagos képességűeknél. A további különbség abban áll, hogy a tehetséges gyermekek elég korán oly magas fokát érik el a rajzolóképes-ségnek, ahová az átlagos tehetségű gyermekek sohasem jutnak el. A tehet-séges gyermek minden különösebb nehézség nélkül éri el az alakszerű ábrázolás fokát, sőt ezen is túlhaladva eléri a fejlődésnek következő hatodik fokát, a *jellemző fokot*, melyre az átlagos tehetségű sohasem emelkedhet. Ennél a foknál, mint *Nagy László* mondja, a gyermek már nem-csak külső helyzetként fogja fel és rajzolja meg az emberi

* *Nagy László*: A gyermekek rajzolóképes-ségének fejlődése. A tehetséges gyermek. Budapest, 1922.

** *Nagy László*: Az egyes tehetséges gyermekek rajz- és szobor-kiállítása. A tehetséges gyermek. Budapest, 1922.

alakok cselekményeit, hanem ki is fejezi érzelmeiket, gondolataikat, szándékaikat az arcvonásokban, a gesztusban.

A rajzolás nemcsak mint kifejezés nyer a gyermek életében fontosságot, de már korán kezdetét veszi annak *díszítő* szerepe is. A díszítes rajzolási képesség fejlődését vizsgálat tárgyává tettem 8-13 éves ép- és fogyatékoselmjű gyermekeken.

A fejlődésmenet vizsgálatánál öt fejlődési fokozatot találtam :*

1. A díszítés kifejezése nélküli fok.
2. A vonalas ornamentika foka. Díszítésül a gyermek a díszítendő tárgy rajzának (tányéralakú korong) szélén vonalakat húzott.
3. Tárgyak, alakok ritmusának foka. A tárgyak szélére különböző s ritmikusan elrendezett alakokat rajzolt.
4. Ritmosos geometriai díszítés foka.
5. A virágfüzérés díszítés.

A normális szellemképességű gyermekek díszítes rajzainál azt találtam, hogy a 8-9 évesek leginkább vonalas ornamentikát használtak, a 10-11 éves kor jellemzője volt a tárgyak és alakok ritmusa, s végül a 12-13 éves korban nagyobb szerephez jutottak a geometriai és a virágfüzérés díszítő elemek. Ez utóbbiak nevezhetők igazi díszítő elemeknek.

Érdekes tapasztalati tény, amit *Nagy László* vizsgálatai is mutatnak, hogy míg az általános rajzfejlődésben a fiúk vezettek, itt a díszítés terén a leányuké az elsőség. A fejlődésben a leányok előrehaladottabbnak mutatkoztak a fiúknál.

A szellemi fogyatékosoknál a díszítes rajzolás fejlődése szomorú képet mutatott. A vizsgált korokban a virágfüzérés díszítés fokáig egy sem ért el. A fogyatékos értelmképességűek díszítéseinek a geometriai díszítés foka a legfelsőbb határ. A normálisak fejlődésével szemben itt

* *Schmidt F.*: A díszítes rajzolási képesség fejlődésének kísérletes vizsgálata ép és fogyatékos értelmű gyermekeken. Különlenyomat a Magyar Gyógypedagógiából. Budapest. 1922.

bizonyos merevséget, megfagyottságot tapasztaltunk, A vizsgált korokban végig a vonalas díszítő elemek szerepelnek a legtöbbször. Nincs biztató fejlődési jel.

A díszítéssel kapcsolatban a ritmusról is kell beszélünk, mert a díszítés fogalma már velejár valamiképpen a ritmus fogalmával is. Az ezirányú vizsgálataimból azt a végeredményt szűrhetjük le, hogy a ritmus is fejlődő lelki sajátosság, mely a díszítés terén a 11-12 éves korban lesz általánossá és a fejlődése a leányoknál gyorsabb, mint a fiúknál, végül a fogyatékos értelmi képességüeknél itt is elmaradás tapasztalható.

III. Az eddigiek gyakorlati pedagógiai értékelése.

Röviden egy pár sorban megkísérlem az eddig elmondottak pedagógiai értékelését is.

A lélektani vizsgálatok azt mutatják, hogy az ember minden életmegnyilvánulása, tevékenysége bizonyos fejlődéssel jár. Egészen másként cselekszik, reagál a kicsiny kis gyermek, másként a nagyobbacska, az ifjú és megint másként a felnőtt egyén. A rajzolás fejlődésének tanulmányozása is ezt mutatja. Megismertet bennünket az egyes korcsoportok egyéni sajátosságaival és reámutat a törvényszerűsége mellett arra a fontos gyakorlati pedagógiai tényre, hogy ismerni kell a fejlődés egyes fázisait azért, mert csak így lehet a hozzátartozó pedagógiai eljárást megszabni. A fejlődés különböző fokozatai megmutatják s megszabják, hogy milyen eszközök szükségesek a pedagógus számára, hogy a fejlődést a maga munkájával is előmozdítsa.

Így pl. a kis gyermek rajzolási, firkálási kedve azt mutatja, hogy alkalmat kell adni a gyermeknek minél többször ahhoz, hogy rajzolási ösztönét kiaknázhassa, vele élhessen. Nagy hiba lenne a rajzolástól való eltiltás, mert téves és káros utakra vezethet. Így hiába büntetjük a gyermeket, ha minden kezeügyébe eső tárgyat, falat, könyvet stb. összefirkál, ha nem gondoskodunk arról, hogy ceruzája és papirosa legyen. Nem a büntetéssel érünk el itt

célokat, hanem a célszerűséggel, az ösztön okszerű és célszerű vezetésével, kielégítésével.

Arra tanít továbbá a rajzfejlődés ismerete, hogy a rajz-tanítás csak úgy lesz kedvelt tárgya a gyermeknek s csak úgy fogunk tudni itt nagyobb eredményt elérhetni, ha az követi a természetes fejlődés irányát. A rajzoktatásnak fel kell használnia a magától adódó ösztönös erőket és velük kell tovább építkeznie. Nem szabad szembeszállni a belső erőkkel, hanem azokra kell építeni, azokat kell megfelelően vezetni, ez generális nevelési szabály minden vonalon.

Megtanít a rajzfejlődés ismerete arra, hogy állandóan figyelemmel kísérjük gyermekeink ilyenirányú megnyilatkozásait is, mert ezek is elárulják az esetleges értelmi elmaradást s így még kellő időben lehetővé teszik a megfelelő gyógypedagógiai beavatkozást s így a segítést.

Megtanít továbbá a rajzolás lélektana arra, hogy a leánygyermek más igényű e téren is, mint a fiú. A leányoknak olyan rajzfeladatot kell adnunk, melyben mindig legyen tere a díszítésnek. Ez az ő igazi rajzterületük. Itt tudnak sokkal különbeket produkálni a fiúknál. A kézimunkatervezések rajzai igen alkalmasak erre. De minden rajzban lehet alkalom az ornamentikára. Ki kell használni a magától adódó tehetséget és ösztönt.

Sokat lehetne még gyakorlati tanulásként a rajzolás lélektanából levonnunk, de részben nem foglalkozhatunk e helyen a kérdéssel behatóbban, s így csak sejtelmek vannak az egész kérdéstről, részben pedig e hely sem alkalmas egészen arra, hogy a szakpedagógiának részletesebb kérdéseit teljes egészében letárgyaljuk.

A szülői ház számára elegendő ennyi, mert nagy eredmény lenne már az is, ha meggyőzhettük volna a szülőket arról, hogy szent misztérium minden, ami a gyermekkel összefüggésben van. Annak minden életmegnyilvánulása fontos a nevelés számára, s csak az a nevelés érhet el biztos eredményeket, mely ezekre épül és követi azoknak természetes fejlődési menetét s így nem szembekezdül a gyermek kívánalmaival, de szolgálva azokat, azok maguk lesznek a nevelésnek legfőbb eszközeivé.